

[DOI:10.26104/NTTIK.2023.28.24.059](https://doi.org/10.26104/NTTIK.2023.28.24.059)

Закиров У.А., Сариева А.Ж.

**ЖИВОПИСТИК КАРТИНАЛЫК ЧЫГАРМАЛАРДАГЫ
КОМПОЗИЦИЯНЫН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

Закиров У.А., Сариева А.Ж.

ОСОБЕННОСТИ КОМПОЗИЦИИ В ЖИВОПИСНЫХ КАРТИНАХ

U. Zakirov, A. Sarieva

FEATURES OF COMPOSITION IN PAINTING PICTURES

УДК: 75-01

Живописистеги композиция – бул бүтүндүк жана гармония сезимин ойготууга тийиш болгон живописистин элементтеринин салыштырмалуу жайгашуусу. Бул живописистин, чийүүнүн, иллюстрациянын структуралык негизи, полотнодогу элементтердин бири-бири менен байланышы. Композициялык бүтүндүк, кабылдоо принциптерине негизделип, сүрөттүн мазмунуна, көркөм образдын ачылуу мүнөзүнө, автордун идеясына жана чыгарманын максатына тыгыз байланыштуу болот. Композициянын мыйзамдары, принциптери жана эрежелери адамдын реалдуулукту кабыл алуу үлгүлөрүнүн жана дүйнөлүк көркөм тажрыйбанын негизинде түзүлөт. Сүрөт искусствосунда композиция элементтердин (фигуралар, объекттер, көлөмдөр, түстөр, жарык жана көлөкө, деталдар жана багыттар) компетенттүү бөлүштүрүлүшүнө жооп берет. Бул иштин скелетинин бир түрү, анын жардамы менен ал бүтүндүктү, толуктукту, бардык элементтердин өз ара байланышын жана алардын сүрөттүн негизги идеясына баш ийүүсүн камсыздайт. Композициянын негизги элементтери, бул оюм, тус, сызыктык сүрөт, перспектива, форма жана башкалар болуп саналат. Композиция түшүнүгү боюнча картинага көз сала турган болсок, анда сүрөтчүнүн чыгармачыл иши бир нече этаптарды камтыйт. Бул дегенибиз, живописистик картиналык чыгармачыл иштин темасын издөө, живописистин идеясын аныктоо, сюжетти тандоо, форматты табуу, кенептин өлчөмүн жана аткаруу техникасын тандоо да өз маанисине ээ болот.

Негизги сөздөр: композиция, живопись, рисунок, перспектива, статика, динамика, ренессанс, барокко, классицизм, романтизм, импрессионизм.

Композиция в картине – это относительное расположение элементов картины, которое должно вызывать у зрителя ощущение единства, целостности и гармонии. Это структурная основа живописи, рисунок, иллюстрации, соединение элементов на холсте. Композиция основана на принципах восприятия и тесно связана с содержанием картины, характером художественного образа, идеей автора и целью произведения. Законы, принципы и правила композиции создаются на основе закономерностей человеческого восприятия действительности и мирового художественного опыта. В изобразительном искусстве композиция соответствует грамотному распределению элементов (фигур, предметов, объемов, цветов, светотени, деталей и направлений). Это своего рода скелет произведения, с помощью которого он получает целостность, завершенность, взаимосвязь всех элементов и подчинение их основной идее картины. Основными элементами композиции являются узор, цвет, рисунок линий, перспектива, форма и т.д. Если рассматривать картину с точки зрения композиции, то творчество художника включает в себя несколько этапов. Это значит, что свое значение будет иметь и поиск темы картины, идеи картины, выбор сюжета, формата, размера холста и

техники исполнения.

Ключевые слова: композиция, живопись, рисунок, перспектива, статика, динамика, ренессанс, барокко, классицизм, романтизм, импрессионизм.

Composition in a painting is the relative arrangement of the elements of the picture, which should evoke in the viewer a feeling of unity, integrity and harmony. This is the structural basis of painting, drawing, illustration, the connection of elements on canvas. Composition is based on the principles of perception and is closely related to the content of the picture, the nature of the artistic image, the idea of the author and the purpose of the work. The laws, principles and rules of composition are created on the basis of the laws of human perception of reality and world artistic experience. In the visual arts, composition corresponds to the competent distribution of elements (figures, objects, volumes, colors, light and shade, details and directions). This is a kind of skeleton of the work, with the help of which it receives integrity, completeness, the interconnection of all elements and their subordination to the main idea of the picture. The main elements of composition are pattern, color, line drawing, perspective, shape, etc. If we consider a painting from the point of view of composition, then the artist's creativity includes several stages. This means that the search for the theme of the painting, the idea of the painting, the choice of plot, format, canvas size and execution technique will also have its significance. Writers, poets, artists, sculptors express their thoughts and feelings in the creative process in different ways: writers - with bright words, composers - with harmony of sounds, artists - with lines, shapes, colors.

Key words: composition, painting, drawing, perspective, statics, dynamics, Renaissance, Baroque, classicism, romanticism, impressionism.

Живописистеги композиция – бул идеяны эң толук жана күчтүү чагылдырууга мүмкүндүк берген сүрөттөгү визуалдык элементтердин белгилүү бир жайгашуусу болот. Көрүүчүнүн көңүлүн буруп, аны толкундантуу үчүн сүрөтчү эң эле экспрессивдүү чагылдыруу каражаттарын тандап алууга аракеттенет. Кандай гана живописисте болбосун, сүрөтчү сүрөттөлгөн объектилер эң экспрессивдүү формада болушу үчүн композиция курууга умтулат. Сүрөттө керексиз нерселердин баары ташталат да, полотнодо чындап керектүү жана көркөм чыгармада негизги объект болгон нерсе гана калат. Чыгарманын өзүнөн ырахаттануу сезими сүрөттөлгөн нерсенин ички мазмунунан келип чыгат, сүрөттүн бүтүндөй образдуу түзүлүшү менен туюнтулган.

«Көркөм искусстводогу композициялык чечим объекттерди мейкиндикте бөлүштүрүү, көлөмдөрдүн,

жарык менен көлөкөлөрдүн катышын белгилөө менен байланышат. Композициядагы көз караш, композициялык борбор ар дайым аракетте болуп турат. Живописстин тең салмактуулугу, композициядагы карама-каршылыктар, композициянын ыргагы жана акырында композициядагы түстүн ролун көрсөтөт» [1].

Живописстик чыгарма жаратууда бир нече композициялык ыкмалар бар. Мисалы, композициялык борбор, ал эки түргө бөлүнөт, семантикалык жана композициялык; алтын катышты колдонуу; ритм; статика жана динамика; симметрия жана асимметрия.

Композициялык техникадан тышкары композициянын башка мыйзамдары да бар – бүтүндүк мыйзамы; жашоо мыйзамы; контрасттар мыйзамы; баш ийүү мыйзамы; таасир мыйзамы; жаңылык мыйзамы. Муну менен катар композициянын түрлөрү бар: фронталдык же жалпак, бир сөз менен айтканда бул витраж, фреска же живопись; көлөмдүү скульптура же архитектура; терең-мейкиндик, бир сөз менен айтканда, мейкиндиктен, объекттерден жана алардын ортосундагы аралыктан пайда болгон мейкиндик, мисалы, архитектуралык ансамбль.

Ян ван Эйктин «Арнольфини түгөйлөрүнүн портрети» деген картинасын карасак, анда фигуралардын мейкиндикти түзөөрүн, тескерисинче, анда жайгашкан, бири-бирин кайталап, сүрөттө төмөн же жогору жайгашканын көрө алабыз. Экинчиден, ошол эле композицияны жаратуу үчүн аны атайын пландарга бөлүштүрүү иш аракеттерин да колдонуу мүмкүн. «Композициянын бул түрү Кайра жаралуу доорунда пайда болгон. Бул типтеги чыгармалар эки пландан турат: жакшы өнүккөн, кандайдыр бир иш-аракети бар алдыңкы план жана архитектуралык же табигый ландшафт менен фон аркылуу коштолуусу да мүмкүн болот» [2].

Кийинчерээк көп кырдуу чыгармалар чыга баштаган. Үчүнчүдөн, бул түс менен мейкиндикти куруу. Мисалы, сиз Михаил Врубелдин «Сирень» картинасына таяна аласыз. Бул жерде сиз сүрөтчүнүн композиция маселесин бир эле түс менен кантип чечкенин ачык көрө аласыз. Эки план көрүнүп турат, анда биринчи планды адам ээлейт, ал эми экинчи план толугу менен сирень бадалына таандык. Мунун бары түстү колдонуу менен жүзөгө ашырылат. Төртүнчүдөн, мейкиндиктин ички курулушу. Бул жерде эң негизгиси сүрөтчү сүрөткө интерьерди киргизет жана бул композиция маселесин чечет. Бешинчиден, мейкиндиктин пластикалык курулушу. Бул жерде мейкиндикти куруу фигуралар менен гана ишке ашырылат, ал өз кезегинде бир нече сүрөттөрдү камтыйт: сүрөттөгү фигуралар көрүүчүнү көздөй жылат; живописстеги фигуралар көрүүчүгө карайт же алыстайт. Алтынчыдан, айкын композициялык борбору бар композиция, же башкача айтканда симметрияны колдонгон композиция, ал сүрөттөгү бардык нерсе геометриялык, түз сызыктарга

мүнөздүү, композициянын өзү биринин күзгүгө окшоштугун айтып турат.

«Сүрөтчү живописсте композициянын бардык эрежелерин жана негиздерин аткарууга умтулат, ошондуктан сүрөтчүлөр бүт көркөм дүйнө тарыхынын бир бөлүгү болуп калган укмуштуудай болгон живописстик полотнолорду жаратышат» [3].

Бул макала жаңы баштаган сүрөтчүгө живописстеги композициянын негиздерин түшүнүүгө жардам берет жана көркөм өнөрдөн алыс болгон адамга көркөм чыгармачылыкка аралашууга жардам берет.

Композициянын эрежелери:

1. Сүрөт жеке элементтердин жыйындысы эмес, бир бүтүн катары кабыл алынышы керек.

2. Көңүл бурган жана негизги элементтерди бөлүп көрсөткөн композициялык (семантикалык) борбордун болушу.

3. Түстөрдүн, өлчөмдөрдүн, маанилердин контрастын туура болушу жакшы сүрөт тартуу үчүн зарыл.

4. Статика. Элементтер холстун четине канчалык төмөн болсо, ал ошончолук статикалык болот. Элементтердин симметриясы да статикалык бүтүндүктү кошумчалайт.

5. Динамика. Элементтердин асимметриялык жайгашуусу сүрөттү динамикалуу кылат.

6. Алтын катыш. Байыркы гректер көркөм искусство чыгармасы кемчиликсиз болушу үчүн анын композициясынын элементтери алтын катыш принцибине ылайык тизилиши керек деп эсептешкен. Сүрөттө алтын катыш эрежеси төмөнкүчө аныкталат: тик бурчтуу кенеп 1:1,618 катышында эки тик жана эки горизонталдуу сызык менен бөлүктөргө бөлүнөт.

Чийменин эң маанилүү элементтери бул сызыктардын кесилишкен жерлеринде жайгашуусу керек, ошондо биз мындай чиймени туура жана кооз катары кабыл алабыз.

Төмөнкү композициялык бүтүндүк, анын ичинде композициялык ыкмаларын билүү керек:

- Жакшы сүрөт тартуу үчүн, туура тандалган пропорциялар гана маанилүү эмес, аткени кенептин өтө бош жерлери туура толтурулушу же, тескерисинче, штрихтер же деталдар менен коштолушу керек.

- Сүрөт үчүн кенептин өлчөмүн жана формасын тандоодо, сүрөт кенептин форматына канчалык шайкеш келерин эске алуу керек;

- Чиймеде жок нерседен көлөкө тартууга болбойт;
- Объекттерди көрүнгөн кесимден таануу мүмкүн болбой тургандай кылып «кесип алуунун» кереги жок;

- Портреттеги адамдын бетинин алдында алар башынын артына караганда көбүрөөк орун калтырышат;

- Эгерде чиймеде майда нерселер көп болсо, аларды кенептин сыртында уланып жаткандай кылып жайгаштыруу керек;

• Эгерде сиз предметтердин тобун чийип жатсаңыз, адегенде бардык объектилерди бир чоң масса катары, андан соң андагы айрым объектилерди жана деталдарды сызуу керек.

Композициянын түрлөрүн жана анын ыкмаларын айрым көркөм чыгармалардын мисалында көрүүгө болот. Ошентип, эгер сиз Ян ван Эйттин атактуу «Арнольфини жубайларынын портрети» деген картинасын карасаңыз, анын элементтери мейкиндикти тегиз толтурганын, бири-бирин кайталабай турганын, полотно төмөн же жогору жайгаштырылганын көрсө болот. Композициянын бул түрү кайра жаралуу доорунан келип чыккан. Бул түрдөгү чыгармалар эки пландан турат: белгилүү бир иш-аракет менен жакшы өнүккөн алдыңкы план жана архитектуралык же табигый ландшафт менен фон бирге болгон план.

Сиз түстү колдонуу менен композициянын мейкиндигин түзө аласыз. Бул ыкманын мисалы Михаил Врубелдин «Сирень» картинасы. Бул жерде сүрөтчү композиция маселесин (алдыңкы планда адамдын образы жана экинчи планда гүлдөп жаткан сирень гүлдөрү) түстүн жардамы менен гана чечкен. «Живописстик чыгармалардын деталдардын семантикалык жана композициялык борборун табуу менен бирге, андагы образдардын мүнөзүн жана таасирдүү көрүнүштүк кубулуштарын бекемдей аласыз, натыйжасында эстетикалык сулууктардын, кыймыл аракеттер жана түстөрдүн динамикасы пайда болот» [4].

Эң жөнөкөй композициялык схемалар классикалык сүрөттөрдү көрсөтөт. Аларда композициянын бардык элементтери геометриялык фигураларда жайгаштырылат: үч бурчтук, сүйрү, тегерек, квадрат, тик бурчтук ж.б.

Ар кандай көркөм чыгарманы жаратуу визуалдык кабылдоо мыйзамдары боюнча курулган жана образдын негизин түзгөн композициядан башталат. «Композиция түшүнүгү көркөм сүрөт искусствосунун терминологиясына Кайра жаралуу доорунда, сүрөтчүлөр чыгармаларды жаратууда перспектива, геометрия жана анатомия билимдерин колдоно баштаганда кирген. Эски усталар кайсы жанрда иштебесин, чийменин бүтүндүгү, сюжеттин, колориттин биримдиги аркылуу өз оюн көрүүчүгө жеткирүүгө аракет кылышкан» [5].

Ренессанс – үч өлчөмдүүлүк, мейкиндиктин тереңдиги, ландшафттын үч баскычтуу жайгашуусу, ритмдин принциптери, горизонталдык жана вертикалдык кубулуштардын алмашуусу менен мүнөздөлөт. Алгачкы Кайра жаралуу доорундагы сүрөтчүлөрдүн эмгектеринен карама-каршылыктын негизинде каармандарды жанаша коюунун ыкмаларын көрүүгө болот (мисалы, Джотто ди Бондонун «Иуданы өбүү»).

Леонардо да Винчи композициялык мыйзамдарды калыптандырууда чоң роль ойногон, сызыктуу жана аба перспективасы түшүнүктөрүн практикага киргизген. Бул мезгилде сүрөтчүлөр биринчи жолу статика менен динамиканы бере башташты, жакынкы жана алыскы объектилерди адамдын көзү кандай кабыл алса, ошондой жайгаштыра башташкан.

Барокко доорунда иштеген сүрөтчүлөрдүн сүрөттөрүндө дагы динамизм байкалат, каармандар тааал кыймыл менен мүнөздөлөт, анын натыйжасында композиция өзүнүн «туруктуулугун» жоготот. Барокко живописи күнүрт түстөргө арбын, ал эми жарыктандырылган объектилердин Ренессанстагыдай катуу контурлары жок. Классицизмдин көркөм чыгармаларынын структуралык негизи жөнөкөйлүгү жана түстөрдүн токтоолугу менен мүнөздөлөт.

Романтизм жана реализм доорунда композиция боюнча окуу куралдары түзүлүп, окуу программасына өзүнчө дисциплина катары киргизилген. Өткөн мезгилдердин топтолгон тажрыйбасына токтолуп, сүрөтчүлөр принциптерге жана ыкмаларга чоң көңүл бурушат: жалпылоо, «борбордук сызыктар», тең салмактуу тондор менен тактар жана форматтын табияты. Романтизм жана реализм доорунда көркөм чыгармаларды жаратууда сызма геометриянын жана көлөкө теориясынын мыйзамдары колдонулат.

Импрессионизмдин, модернизмдин жана авангардизмдин пайда болушу композициялык бүтүндүктүн жоголушуна алып келет. Сүрөтчүлөр түс теориясына, дүйнөгө өзүнүн көз карашына жана формалдуу композициялык чечимдерге негизделген эксперимент жана боёк укугун өзүнө калтырат. Чыгарманын негизги объектиси көбүнчө эң чоңу катары сүрөттөлөт, анткени чоң элементтер көңүлдү дароо өзүнө бурат, ошондон кийин гана көрүүчү кичинесин кароого өтөт. Бул ойлорго мисал катары, Теодор Жериконун 1812-жылы тартылган «Офицерлердин башкаруусундагы Егерлердин курамын түзгөн атчандардын согуштук чабуулу», - деп аталган живописстик картиналык чыгармасын белгилөөгө болот [6]. Живописстик картиналык чыгармалардагы бардык объекттер чоң жана кичинекей болгон сүрөттөр өзгөчө болуп саналат.

Адабияттар:

1. Могилевцев В.А. Основы живописи. - М., 2016. - С. 2.
2. Чудова А.В. Композиция и перспектива. - М., 2019. - С. 61.
3. Миллер Т.А. Этика - Аристотель. - Л., 2022. - С. 13.
4. Аничков Е.В. Эстетика. - М., 2012. - С. 33.
5. Толстикова И.И., Садохин А.П. Мировая культура и искусство. - М., 2010. - С. 56.
6. Закиров У.А. Философские явления французского искусства и художественной культуры. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2023. №. 1. С. 192-196.